

IX.

Mere skal jeg ikke sige nu. Hvor meget det indblik i problemet: de angelsaxiske kongestamtræers tilblivelse, jeg har forsøgt at give, end har maattet nøjes med antydninger af de detailproblemer, som møder en undervejs, saa har gennemgangen af dem forhaabentlig ladet ane, hvor langt man gennem troskab i det smaa, omhyggelig behandling af hver enkelt detaille, kan naa frem. Samme erfaring gør man ved tilsvarende behandling af de walisiske og skotske kongestamtræer. Samlet bekræfter de den dybe sammenhæng, der er mellem den ældre angelsaxiske litteratur, og det man har kaldt den islandske og den danske sagnoverlevering, en sammenhæng, der ikke blot er af litterær art, men yderst ude beror paa et aandeligt slægtskab, som det ikke tilstrækkeligt kan betones strækker sig langt længere tilbage i tiden end til germansk tid. Slægtskabet var ogsaa tilstede i keltisk tid.

Britannias, Albans og Erins tidligere historie kan ikke forstaas uden kendskab til Nordens, det skythiske Lochlann's, som Ierne kalder det i deres gamle mytiske skrifter. Og Nordens historie kan endnu mindre forstaas uden fuld beherskelse af og fortrolighed med, hvad der er efterladt paa de mærkelige øer i Europas yderste vest, hvor havet var gyngende bro til frænderne i øst, og mod vest det umaadelige hav, som ingen var vendt tilbage fra med efterretninger om, hvad der var paa den anden side. Intetsteds i verden har spændingen mellem skabende fantasi og nøgtern virkelighedssans, mellem liv og død, været stærkere end der. Intetsteds har man derfor heller truffet en alsidigere udviklet eller daadkraftigere befolkning.

Fremtiden tegner sig som saa ofte før uvis og usikker. Hver sørger for sit. Om folkehadet eller retten skal fremmes ved ingen. Afgørelsen vil afhænge af, hvor hver enkelt stiller sig, i hvilken grad han har erkendt sit væsens inderste kerne ved at følge dets forudsætninger længst muligt tilbage, ved at bygge broen, der spænder fra drøm til daad.

 LABORATORIEUNDERVISNING.

Høje dommere, højtærede forsamling. Emnet for den anden og sidste forelæsning over bundet emne: »Maal og principer for laboratorieøvelser i historie« staar i direkte forbindelse med selve den stilling, konkurrencen angaar.

Paa to maader kan jeg siges at være handicappet i forhold til denne opgave. Jeg har hverken deltaget i eller givet undervisning i historie ved dette universitet, og maa i det hele og store siges at

mangle kendskab til den form, der anvendes ved historieundervisningen her og de dertil knyttede laboratorieøvelser. Dette er et minus for mig. Selve det, at jeg ikke kender disse former, kan dog ved en lejlighed som denne menes at stille mig friere i bedømmelsen af valget mellem de muligheder, der foreligger for en systematisk god undervisning, og kan følgelig omvendt opfattes som et plus, saaledes at man kan lade minus og plus gaa lige op med hinanden.

I forelæsningen over fritvalgt emne har jeg allerede omtalt forskningsmetoder, jeg vilde anse det for heldigt at faa ind i faste undervisningsformer. Jeg er derfor taknemlig for den lejlighed, det for denne forelæsning opgivne emne giver mig til nærmere at uddybe, hvad jeg ved den lejlighed maatte nøjes med at antyde.

For med udsigt til udbytte at kunne udtale sig om maal og principer for laboratorieøvelser i historie, er det nødvendigt først ganske kort at klargøre sig de maal, som kan sættes for en videnskabelig historieforskning i det hele taget.

I korthed kan maalene siges at være de samme som for al anden videnskabelig forskning, at erkende sandheden. Sandheden maa for at kunne erkendes imidlertid være iklædt ord, og den historiske sandhed er derfor lige saa lidt som enhver anden form for sandhed noget i luften frit svævende. Den hænger sammen med tidens ordforraad, hele forestillingskreds, og derigennem med alle andre fag. De resultater, som naas af den historiske forskning vil derfor ogsaa, forsaavidt de er af værdi, før eller senere faa betydning for den praktiske liv. Derigennem har forskningen en betydning, der rækker langt ud over de kredse, til hvilke den i første omgang henvender sig. Det maa man naturligvis regne med, er det tiltalende at kunne regne med. Udover den spore heri kan ligge til at gøre sit arbejde saa godt som muligt, kan resultaternes praktiske betydning imidlertid ikke være maalet for en videnskabelig historieforskning. Den maa som al anden forskning være frit stillet med hensyn til valg af emner. De virkelig værdifulde resultater naas oftest ad veje, kun den enkelte forsker, der har vandret dem, har haft tro til førte frem mod maal værd at naa.

Noget andet er, at man ikke skal støde i trompeten, naar man begynder vandrigen. De resultater, forskningen naar til, er ofte blevet misbrugt i det praktiske liv, og mest, naar de har været mindre godt begrundet, eller ikke er blevet udtrykt med fornøden omhu.

Det, at forskningsresultater misbruges, er ikke noget for den historiske forskning særegent eller særlig karakteristisk. Exempler derpaa kendes fra alle fag. De mest talende maaske fra naturvidenskaberne, hvor man ofte har set, at for tidlig meddelelse om et formentlig naaet resultat har bragt dette i miskredit, saa udvik-

lingen er standset en tid lang, skønt den vej, man var inde paa, alligevel senere viste sig farbar.

Omhu i fremstilling og ordvalg er altsaa paakrævet. Men det er ikke noget man skal være ked af. Tværtimod. Det hjælper til at præcisere opgavens omfang, de forudsætninger man har opstillet og dermed holdbarheden af de naaede resultater. Dette krav imødekommes imidlertid ikke ved, hvad man saa ofte har ment, at man udtaler sig med forsigtighed og forbehold. Den form, hvori man beretter om et eller andet, tilvejebringer nu engang for baade tilhører og læser en sammenhæng, der binder langt stærkere end alle de forbehold man tager. De største ulykker laves ikke bevidst, men gennem uklarhed. Forsigtighed er ikke i sig selv noget prisværdigt — det prisværdige er altid skarpt at kunne skelne mellem det man kan udtale sig om, og det man ikke kan. Og det er noget helt andet.

II.

Vil man med »sandheden« mene livet i al dets brogede mangfoldighed, saa er ingen anden erkendelse mulig end selve livet i dets egen udfoldelse: Den kan ikke ske hurtigere end livet leves, og i den forstand kan ingen se eller overskue mere, end det som opleves med vedkommendes egne sanser.

Beretninger om det engang skete indeholder altid en uhyre forenkling af det skete; skulde alt med, der spillede ind, vilde man aldrig blive færdig, og selv om man indskrænkede beretningen til en detailleret beretning om alt, hvad hovedpersonen oplevede, saa vilde beretningen længe inden man blev færdig virke dræbende af kedsommelighed.

I enhver forenkling ligger et kunstnerisk moment, en evne til at fastholde noget væsentligt paa bekostning af alt det andet, der altsaa for kunstneren føles uvæsentligt i forhold til det han fremhæver, selv om andre til andre tidspunkter finder andre ting mere væsentlige. Det er denne evne til forenkling, som betinger menneskets særstilling i naturens store husholdning. Den tillod visse lyde, der kaldes ord, at staa som udtryk for ting og begreber, at lade billeder være betegnelser for det samme, og endelig at betegne alle lyde ved hjælp af et ringe antal tegn.

Og samtidigt med at ordene skabtes, skabtes ord for forbindelser mellem ordene, saa man fik regler for, hvordan de kunde forbindes med hinanden og vejlede de mennesker, der kendte ordene, saa de snart handlede anderledes end de ellers havde gjort — lystrede — snart følte sig beriget paa en maade, de ikke før havde kendt, som deltagere i oplevelser, de ikke selv, men kun beretteren havde mødt i virkelighedens verden.

Dansk historieforsknings store mand i nutiden, afdøde professor *Kr. Erslev*, hvem vistnok alle nutidens danske historikere har set op til i taknemlig ærbødighed, blev aldrig træt af at fremhæve det kunstneriske moment, der var i historieskrivningens kunst, i fordelingen af lys og skygge i de billeder, forskerne gav af fortidens begivenheder og mennesker.

Deri saa han rigtigt, men han saa ikke rigtigt, naar han ansaa dette for et for historieskrivningen karakteristisk forhold. Hans modexempel, at for eksempel den pythagoræiske læresætnings indhold var uafhængigt af den kunst, hvormed den var fremstillet, er kun rigtigt i samme forstand, som en given tids begivenheder ogsaa er uafhængige af de skildringer der er givet af tiden. Men lige saa ukendt disse begivenheder vilde være, saafremt der ikke paa kunstnerisk tilfredsstillende maade var berettet om dem, vilde den pythagoræiske læresætning være uden betydning, saafremt den ikke arbejdede med kunstnerisk fuldendte begreber. En matematisk sætnings værdi er lige saa afhængig som en historisk skildring af den kunst, hvormed den er udført. Euklids geometriske skildringer af irrationale tal er saa uoverkommeligt omstændelige, at hans betragtninger først fik virkelig praktisk betydning, da man paa renaissancetiden fandt paa at betegne dem ved hjælp af rodtegn. Og de imaginære tal, det vil sige de tal, der ganget med sig selv giver et negativt tal, virkede som begreb saa stødende mod den saakaldte naturlige opfattelse, at man nærmest betragtede det som galskab at beskæftige sig med disse tal. Ved at afbilde dem i en linie vinkelret paa nulpunktet i den linie, der repræsenterede alle reelle og irrationale tal, fandt man imidlertid en saa simpel og anskuelig fremstilling af saavel alle komplekse tal, det vil sige tal, som baade indeholder en reel del og en imaginær del, som af de operationer man kan foretage med disse tal, at der kan undervises i dem i den højere skole.

For de mange, for hvem matematisk-naturvidenskabelig dannelse er en lukket bog, staar disse tal alene som tankeabstraktioner, der viser, hvor formelt man kan træne den menneskelige hjerne op til at tænke, og de vil sikkert forbavses over at høre, at det lys de tænder i deres stue om aftenen fremstilles paa dynamoer, der ikke kan konstrueres uden gennem fuld beherskelse af komplekse tal. Uden dem bliver forholdene altfor uoverskuelige.

III.

Fra det her givne indblik i den kunstneriske klarhed, der kendetegner tallæren, falder der lys over den kunstneriske beherskelse, som kræves af historieforskeren, hvis opgave det er, at beskæftige sig med efterretninger om fortiden, og at ordne dem paa en saa-

dan maade, at hændelsesforløbet bliver levende i tilhøreres eller læseres sind, saa at de vedkommende deraf kan drage slutninger, som kan være bestemmende eller vejledende for de beslutninger, der kræves taget i dagen og vejen. Det kan ske ved direkte analogi-slutninger, vil dog hyppigst ske indirekte gennem de yderligere muligheder, man erfaringsmæssigt har for at handle rigtigt, naar de erfaringer, man selv har gjort, øges med andre menneskers. Det giver større sikkerhed og ro i sindet, større opladthed for de muligheder der foreligger.

For ret at faa noget ud af andres erfaringer er det nødvendigt, at man gør sig klart, at der i enhver beretning ved siden af efterretningen om noget faktisk sket findes en vurdering. Den kan være aldeles direkte, og har da ofte kun værdi for den, der har foretaget vurderingen, eller for den tid den er foretaget i. Hyppigst er den dog indirekte, kan ligge alene i valget af den skildrede begivenhed, og er altid karakteriseret gennem udeladelsen af meget nær alle de biomstændigheder, som optog dem, der oplevede begivenheden.

Naar det i en aarbog hedder, at 1247 brændte klostret i Sorø, saa er alt det, der optog samtiden udeladt. Var branden paasat, skyldtes den lynnedslag eller uagtksomhed, blæste vinden fra eller til de øvrige bygninger, reddedes alle beboerne, reddedes deres skrifter og værdigenstande, hvor fik man husly efter branden, hvordan blev genopførelsen muliggjort?

I forelæsningen over frit valgt emne pegede jeg paa, at nutidens historieforskning ved at stille krav om paaavisning om aarsagssammenhæng som dens vigtigste opgave, havde brugt aarsagsbegrebet i en anden betydning, end det havde indenfor naturvidenskaberne, og i en betydning det ikke med mening kunde bruges i. At dette skete, har naturligvis sin historiske forklaring. Det skete i naturlig begejstring over de resultater, man i naturvidenskaben havde naaet, idet den maade, fysikere og kemikere havde udtrykt sig paa, havde givet tidens filosoffer anledning til at anse kravet om aarsagssammenhæng som et grundlæggende krav for al videnskabelig forskning. Det beror paa en misforstaaelse. Indenfor biologi og teknik har kravet aldrig været brugt paa den maade. Biologer vidste, at man ved gødning og ændringer i ernæringen kunde ændre en given bevoxnings eller besætnings egenskaber paa lovbunden maade, men vidste ogsaa, at »resultaterne« kun naaedes som gennemsnit af de individuelt konstaterede tilfælde, og at der altid maatte regnes med planter der gik ud og dyr som døde. Og teknikerne vidste, at deres beregninger hvilede paa ideale forudsætninger, som aldrig var opfyldt. I praxis maatte man regne med korrektionsfaktorer, og en usikkerhedsgrad, som man fastsatte i hvert enkelt tilfælde under hensyn til alt det, man mente spillede

ind. Nu har fysikere og kemikere helt forladt deres tidligere absolute udtryksform. Atomforskningen har vist, ikke blot at man med atomerne kan opleve individuelle afvigelser, der principielt udviser samme frihedsgrader, som dem man træffer indenfor det levende, men at selve forestillingen om et absolut rum og en absolut tid beroede paa en fiktion.

Den historiske forskning baade her og ude vil derfor gøre rigtigt i at holde op med at rose sig selv for, at den i modsætning til tidligere tiders historieskrivning paaviser aarsagssammenhæng. Det ligger udenfor dens muligheder. Den skal fastslaa kendsgerninger. Det er videnskab. Og den skal ordne dem paa en saadan maade, at de belyser det spørgsmaal der er stillet. Det er kunst. Sammenhæng mellem begivenhederne vil altid først tilvejebringes i tilhørers eller læsers sind, og afhænge af den kunst hvormed der er berettet. Og dette gælder baade, hvad der i beskrivelsen er udeladt, og hvad der er stillet ved siden af hinanden.

Dermed vil den kritik, for ikke at sige haan, hvormed nutidens historieskrivning har omtalt tidligere tiders »tørre aarbøger« i modsætning til dens egen fortræffelighed af sig selv ophøre. Den stod forøvrigt ogsaa i et ejendommeligt modsætningsforhold til alt det, man kan kalde periodens bedste frembringelser. Ti endte enhver dyberegaaende undersøgelse ikke med en kronologisk oversigt over de naaede resultater? Og er det ikke saadan, at det netop er disse oversigter, der for de kyndige er det væsenlige, det der giver deres tanker stof til at bygge videre paa?

Kongerækker med aarstal oplyser i al deres knaphed slet ikke saa lidt om et lands historie. Præsterækker med biografiske efterretninger giver, ihvertfald for dem der forstaar at læse, yderst værdifulde oplysninger om forholdene i det paagældende sogn gennem aarhundrederne. I aarbogsstoffet kan en tidsalders lidelser, forhaabninger og drømme være udtrykt lige saa afklædt alt det, der har optaget den tids mennesker, som Ægyptens pyramider taler om en stor tids evne til at udtrykke sig i saa enkel en form, at den ikke siden er overgaaet.

Dermed taber en rigere form ikke sin berettigelse. Vi er nu engang saa nysgerrige, at vi gjerne vil vide mere. Og naar aarbøger søger at favne al livets mangfoldighed, ja saa er det, at denne form kommer tilkort. Jo flere konger, jo flere begivenheder man tog med under hvert aar, des ugørligere er det at faa overblik og faa det at vide man ønsker. Og dog, vil man vide, hvem der ikke deltog i en konges kroning, for deraf at drage slutninger angaaende stemningen blandt kongens lensmænd eller i nabolandene, er der ingen anden vej at gaa end at klargøre sig, hvem der paa det paagældende tidspunkt indehavde disse stillinger, og afkrydse dem der var tilstede, for at finde dem der ikke var der.

Historieskrivningens kunst bestaar i at tilrettelægge det overleverede stof paa en saadan maade, at man kan lægge ethvert ønsket snit, saavel paa tværs i et givet aar, som paa langs gennem tiderne, omfattende en bygnings, en institutions, en families eller et lands historie. Hermed er da ogsaa givet de maal, undervisningen i historie maa sætte sig: at oplære elever i denne kunst.

IV.

Alle dage har de elever, der har søgt længst frem, hvad enten det for dem ideelt har været maalet at erhverve kundskaber for disses egen skyld, eller det mere praktiske, for derigennem at kvalificeres til opnaaelsen af en attraaet stilling, søgt dygtige lærere. Meningerne om, hvad der herved skal forstaas, har derimod været meget delte. Der har, ikke mindst indenfor de historiske fag, som den almindelige historie, litteratur- og kunsthistorien, sproghistorien, retshistorien og saa videre været trang til at søge de aandelige lærere, som dem der hurtigst førte en til maalet. Der er dog ingen grund til at tro, at det svar, en af det gamle Grækenlands store matematikere — det var vist Euklid — gav, da en konge bad ham hurtigt og let oplære ham i geometri: at han kendte ingen særlig kongevej til geometriens sandheder, ikke har almen gyldighed. Indenfor naturvidenskaberne har erfaringen forlængst vist, at ingen undervisning kan anlægges paa opklækning af genier — dem maa man tage som den himlens gave, de af og til kan være. En forsvarlig undervisning maa bygges paa, at den oplærer folk til troskab i det smaa, til nøjagtighed i de mindste enkeltheder, til klarhed over de forudsætninger man arbejder under. Det er maaske ikke ret meget den enkelte kan naa paa den maade. Sammenlagt fører det dog sikrere til maalene end spredt arbejde, der bagefter skal gøres om.

Nøjagtighed i det smaa kan imidlertid ikke læres gennem forelæsninger. Det kan kun læres gennem længere tids ren praktisk opøvelse i arbejdet. Derfor er undervisningsarbejdet i nyere tid mere og mere lagt om fra forelæsninger til laboratorieøvelser. Det gælder de naturvidenskabelige discipliner. Det gælder ogsaa de historiske fag.

Virkingen heraf er ikke udeblevet. Den historiske opfattelse af de europæiske landes ældste historie er idag ganske anderledes vel underbygget, sammenhængende og paalidelig, end den var blot et hundrebaar siden, og man har til belysning af nutidens historie metoder, man ikke før kendte, eller savnede midler til at anvende med fordel.

Det synes imidlertid muligt, at man kan komme endnu videre, end man hidtil er naaet. Jeg har i forelæsnngen over fritvalgt emne antydet h v o r d a n og skal derfor ikke gentage, hvad jeg ved den lejlighed sagde. To af de planer, jeg viste ved den lejlighed, vil jeg dog gjerne vise igen, fordi de i særlig grad belyser enkeltheder, der er vel egnet til at gøres til genstand for undervisning. Den første viser »sedlen«.¹

Omfanget af en saadan oplysning er ikke større, end at man i laboratorieøvelser let kan forlange et ikke helt ubetydeligt antal sedler udskrevet, saa eleven kan opnaa den nøjagtighed i kildeangivelse og udskrivning, som er paakrævet. Heri kan der ikke være noget nyt. Selv uden kendskab til de nærmere enkeltheder i de nuværende laboratorieøvelser, kan man gaa ud fra, at en lignende øvelse sker. Det er imidlertid umiddelbart indlysende, at øvelser af den her omhandlede art vil vinde i værdi for eleven, saafremt de ikke blot er øvelser, men tillige kan indgaa i en større helhed. Det kan de ved hjælp af »konvolutten«.²

Dens pædagogiske værdi kan vanskeligt undervurderes. Den gør det interessant for eleven at skaffe de fornødne »sedler« til at faa alle de ønskede oplysninger indført. Og den plads, der er afsat til disse paa konvolutten, tvinger eleven til inden fremskaffelsen at anstille orienterende beregninger over tidspunkterne, og, efter at en del af disse er fremskaffet, at skærpe tidsansættelsen for de resterende.

Hele skemaet tvinger ham ogsaa umiddelbart til at iagttage, om opkaldelsesreglerne er fulgt eller ej. Dette er i sig selv saa omfattende et spørgsmaal, at jeg ikke tør komme nærmere ind paa det her, blot understrege, at selve skemaet ogsaa giver holdepunkter for, om man i den paagældende familie eller paa det paagældende tidspunkt kunde opkalde levende bedsteforældre, et punkt, hvor skikken skiftede gennem middelalderen. Kan man ikke, er der en fast forbindelse mellem bedsteforældrenes dødsaar og de efter dem opkaldte børnebørns fødselsaar, som ofte kan give en nøjagtigere fastlæggelse af disse aar, end man uden denne faste forbindelse vilde være istand til at opnaa.

De første sedler kan man godt lade eleven udskrive efter trykte bøger. Naar den fornødne øvelse heri er opnaaet, og eleven har lært skriftlæsning ved hjælp af det paa laboratoriet forhaandenværende materiale, kan man gaa det skridt videre at lade ved-

¹ Se fig. 6 side 13.

² Se fig. 7 side 14.

kommende selv fremskaffe de tilsvarende kirkebogs- og skifte-udskrifter gennem arkivundersøgelser. Naar derigennem yderligere øvelse i anvendelsen er opnaaet, kan man lade ham forsøge systemet anvendt paa middelalderlige slægter, hvor de exakte holddepunkter som regel er meget faa. Man skal slet ikke være ked af, om man her, saalænge man ingen sikre holddepunkter har, kan komme til at begaa fejl paa op til 100 aar. Man skal saa blot sætte c_4 foran de skønnede aarstal, og blive ved opad eller nedad lige til man finder en nøjagtigere bestemmelse. Saa retter man alle de skønnede aarstal efter den, og kan efterhaanden naa særdeles gode bestemmelser med foransat c_3 eller c_2 , navnlig saafremt man kan spænde hele rækken ind mellem et nogenlunde sikkert bestemt tidligt og sent aarstal. Og det kan man meget ofte.

Som en anden fordel ved systemet skal i forbigaaende nævnes, at det i lige grad egner sig til udnyttelse af trykte kilder som til udnyttelse af arkivstof, og i lige grad til undersøgelse i hjemlige arkiver som i u d e n l a n d s k e.

Endvidere at man i mange tilfælde vil kunne naa en særdeles god undervisningsform ved at dele eleverne i hold paa 2. Først lader man hver løse en eller anden opgave, som man derefter lader kontrollere af den anden. De indbyrdes drøftelser dette kan give anledning til, vil erfaringsmæssigt være af meget frugtbringende karakter.

VI.

Man kan regne, at elever, der har gennemgaaet saadanne øvelser, vil være bedre udrustet til at gennemarbejde en eller anden slægts historie end de vilde være uden. I betragtning af de betydelige beløb, der aarligt anvendes til udgivelse af stamtavler, skal dette forhold ikke undervurderes, men man skal dog ikke herfor tillægge det større betydning end det har. Kun ganske undtagelsesvis vil slægter være saa faatallige, at der vil kunne være tale om at afslutte et saadant arbejde som øvelsesarbejde, og skulde det ske, vil man slet ikke faa berøring med de spørgsmaal, man i almindelighed møder, naar en slægts historie skal behandles. De er ofte af en saadan art, at det selv for meget øvede og drevne forskere kan tage aar at finde det spor, der kan føre undersøgelsen videre. Heri kan man finde en ikke helt ringe, omend i mine øjne ikke nogen tilstrækkelig, undskyldning for, at denne forskning undervisningsmæssigt er blevet forsømt i det omfang tilfældet er.

Nej, den undervisningsmæssige værdi i »konvoluten« ligger i, at den fører eleven ind i kildekritiske problemer af som regel over-

skueligt omfang, og i mangfoldige tilfælde giver ham midler i hænde til at løse dem, saa han baade faar tillid til egne evner, og øjnene aabne for de muligheder der foreligger, naar talen er om de kildekritiske problemer, historieforskningen særligt beskæftiger sig med.

Meget ofte vil han nemlig møde paa modstridende efterretninger. I mange tilfælde er modsigelserne af mere formel art, som naar en i et landdistrikt født person snart opgives født i et landsogn, snart i distriktets købstad eller hovedby; i andre tilfælde kan de skyldes skrivefejl som jan. for jun., i andre fejlskrivninger eller uvidenhed, som naar konfirmationsstedet opgives som fødselssted, hvilket ikke er nogen ualmindelig fejl, naar forældrene er flyttet kort efter barnets fødsel.

I det omfang kirkebøger er bevaret, er der kun undtagelsesvis vanskeligheder ved at faa det rigtige fastslaaet — helt glemmes maa nemlig ikke, at ogsaa kirkebøger er menneskeværk. Der kan paavises overspringninger, for eksempel af præstens egne børn, og bevidst given præsten gal besked. Men mangler de, begynder kilde-spørgsmaalet at blive aktuelt. Og jo længere tilbage man gaar i tiden, og des mere man er henvist til at bruge kilder, der kun kendes i afskrifter, des hyppigere staar man overfor spørgsmaalet, om en foreliggende oplysning er oprindelig i kilden eller skyldes en senere afskriver.

Her at gennemgaa alle de principielle spørgsmaal, der foreligger for den historiske kildekritik er naturligvis ikke muligt. Adskillige har jeg gjort rede for i den skriftlige besvarelse, navnlig i tillæget til denne, og i de to foregaaende forelæsninger. To punkter vil jeg imidlertid gjerne her dvæle et øjeblik ved, fordi de er af principiel betydning for undervisningen.

I historiske skrifter fra nutiden træffer man gang paa gang bemærkninger af denne art: »NN har ganske vist skrevet saadan og saadan, men han er almindelig kendt som en mindre paalidelig kilde, saa den oplysning behøver man ikke at tage hensyn til«. Bemærkninger af denne art har i n e t, hverken med forskning eller historieskrivningens kunst, at gøre. Der gives ganske vist masser af tilfælde, hvor foreliggende oplysninger kan negligeres. Lige saa lidt man vil tage hensyn til oplysninger om en ellers ukendt søn af for eksempel Valdemar sejr, fordi den findes nævnt i en af Inge-manns romaner, behøver man at regne med tilsvarende oplysninger i middelalderens romantiske fortællinger eller de norsk-islandske lyvesagaer. Det rigtige er da helt at forbigaa oplysningen. Kan man ikke det, kan en almindelig henvisning til NN's mindre paalidelighed ikke diskvalificere oplysningen. Vil man ikke regne med den, maa man klart paavise, at den enten beror paa en misfor-

staaelse eller er en bevidst forvanskning med et eller andet formaal for øje, ganske uanset NN's øvrige paalidelighed.

Det andet spørgsmaal, der for en ikke ringe del hænger sammen med det første, er spørgsmaalet om, hvordan foreliggende tekster skal offentliggøres. Det i d e a l, filologerne har opstillet, at give en saa god og sammenhængende text som mulig, kan umuligt tilfredsstille historikerne. Det har en begrænset gyldighed, hvor talen er om et litterært kunstværk, men ingen værdi for den kildekritiske vurdering. For den er idealet et helt andet, nemlig at faa teksten opløst i dens oprindelige bestanddele, saa man umiddelbart kan se, hvad der beror paa samtidige optegnelser, og hvad der beror paa den paagældende forfatters eller redaktørs konstruktion.

I en moderne text er en saadan adskillelse i almindelighed ikke mulig, og ihvertfald ikke ulejligheden værd. Det ligger i, at man nutildags stiller det krav til forfatteren, at han i videst mulig grad bruger sine egne udtryk. I middelalderen var forholdet et andet. Det var den gang, hvor man ikke havde trykte bøger, naturligt, baade at haandskrifterne i størst muligt omfang brugte forgængerens ord — saa undgik man forvanskninger — og at afsnit, der var fejl i, rettedes.

Saadan lærtes der ved Pariseruniversitetet i skolastikens tid. Nutiden har smilet over dens interesse for emner som »om englens føde var af substantiel art«, har overset, at dens eget krav om aarsagssammenhæng af kommende slægter vil blive sat i klasse med det nysnævnte. Og dog har begge dele gjort deres nytte, været slibesten for tanken, været grundlag for en videnskabelig forskning, som ubrudt gennem tiderne fortsatte traditionerne fra den græske storhedstid, og som hvor den var bedst ikke ydede mindre, end vor tid har evnet at yde. Ud herfra forstaas let det mest karakteristiske ved den middelalderlige haandskriftoverlevering, at haandskrifterne ofte indeholder stykker, der kan være udeladt i nogle, og atter genoptaget i andre, snart istedetfor, snart sideordnet den text, der erstattede stykket. Nutidens filologer, der har udvist en beundringsværdig taalmodighed i paavisning af de mindste stavfejl og tilfældige textændringer, har ikke skænket dette forhold den opmærksomhed det fortjener. I deres haandskriftstamtræer er forholdet som oftest uforklaret. Besynderligt, ti selv om rækker af ens fejl viser afhængighed, saa kan fejl, og navnlig enkeltstaaende fejl, aldrig faa en beviskraft, der staar paa højde med den, som bevidste udeladelser, ændringer og genoptagelser har.

Jeg skal vise et par eksempler paa sadanne haandskriftstamtræer fra moderne værker. Først det som findes i den sidste udgave af Adam af Bremens for Danmarks historie vigtige »Hamburg kirkens historie«.

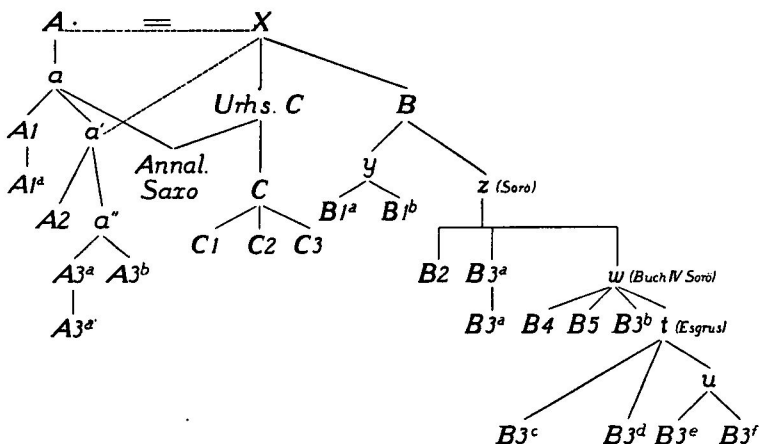

Fig. 9. Haandskrifter til Adam af Bremen efter Bernhardt Smeidtlers udgave.

Gamle og unge haandskrifter staar her meller hinanden paa en maade, der er mere vildledende end vejledende. Jeg viser derfor stamtræet over Orknøjarlernes saga:

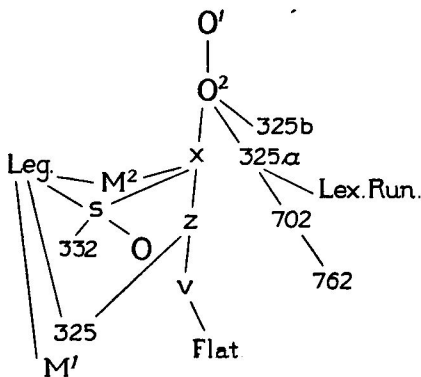

Fig. 10. Haandskrifter til Orkneyingasaga efter Sigurdur Nordal.

Udgiveren tager visse forbehold, men udtaler dog, at stamtræet i det væsenlige maa anses rigtigt. Man kan roligt udsætte en præmie for den, der ved hjælp af det stamtræ kan klare et eneste af de mange kildekritiske problemer, han stilles overfor, naar han ønsker at udnytte denne saga.

Forklaringen paa disse utilfredsstillende fremstillinger er den mærkeligt simple, at udgiverne, bortset fra »sekundære paavirkninger«, der er angivet ved punkteret streg, blot regner med afstamning fra et enkelt haandskrift. Gennemgang af 100 eller maa- ske 200 middelalderlige værkers haandskriftforhold har lært mig, at dette i tiden før bogtrykkerkunstens opstaaen kun undtagelsesvis

er tilfældet. Det normale er, at der ved siden af moderhaandskriften, som regel det yngste og derfor lettest læselige for afskriveren, er benyttet et ældre haandskrift, om muligt forfatterens egen original. Derved forklares utvungent de omtalte bevidste genoptagelser af tidligere omarbejdet text.

Jeg vilde gerne vise de rigtige stamtræer over de to nævnte værker. Tiden har dog ikke tilladt mig at lave tavler derover, og saadanne vilde vel ogsaa kræve nogen forklaring, der ikke vilde passe ind i denne forelæsning. Jeg har derfor valgt at vise en oversigtstavle over tilblivelsen af det i mandags omtalte værk:

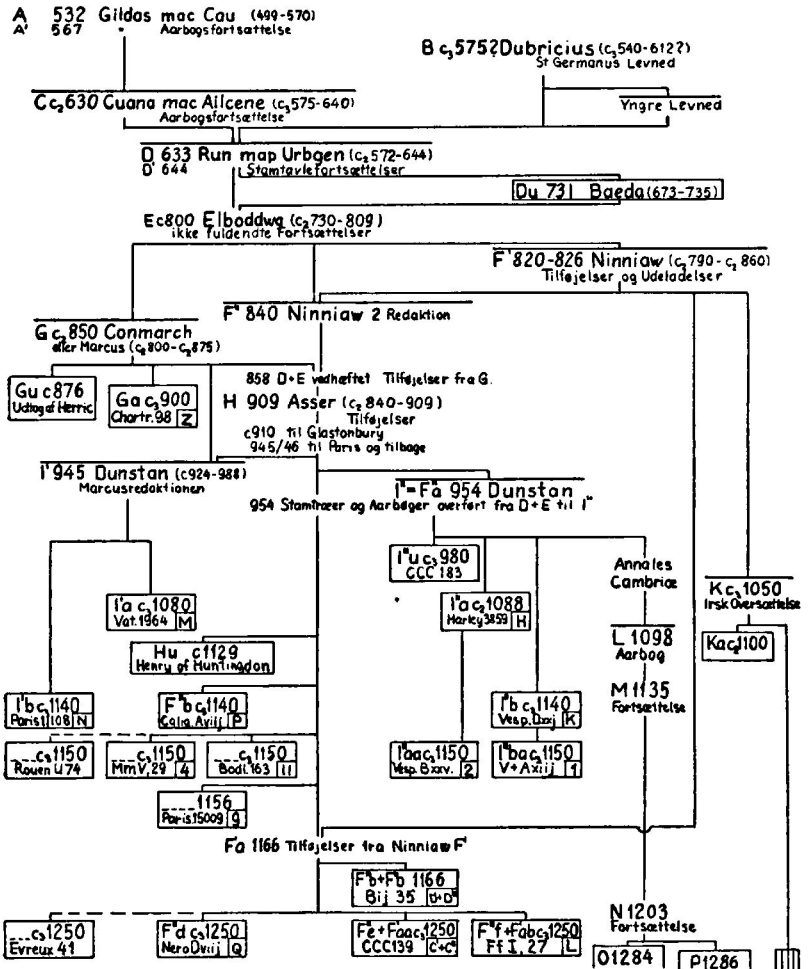

Fig. 11. Haandskrifter til *Historia Brittonum* efter egne undersøgelser (1938). Til forelæsning III var blot udarbejdet den del, der var ældre end 1100.

Den illustrere umiddelbart, at mange vigtige haandskrifter har dobbelt oprindelse, og forklarer, at de senmiddelalderlige haandskrifter er saa afvigende tilfældet er. Skal historikernes berettigede krav til textudgaver imødekommes, maa som uafviselig betingelse stilles, at »indledningen« til ny textudgaver skrives færdig, inden trykningen af texten paabegyndes. Kun derigennem kan haandskriftbetegnelserne direkte vejlede brugeren, og en rigtig textadskillelse finde sted, hvilket er muligt i langt større omfang end hidtil set. Den nuværende skik — eller uskik — at skrive indledningen efter, ofte flere aar efter, at texten er trykt, er lige saa uholdbar, som det vilde være, om en ingeniør først beregnede en bro efter at have bygget den. Det kan gøres, men det skal der mere held til, end man har lov at regne med.

VII.

De kildekritiske problemer, man møder ved behandlingen af saa godt som alle middelalderlige værker, har jeg omtalt saa udførligt, fordi det er min overbevisning, at et nøje kendskab til disse problemer er det bedste værktøj, man kan give en elev til behandlingen af moderne stof.

I laboratorieundervisningen maa der naturligvis lægges en ganske særlig vægt paa opøvelse af eleverne i udnyttelsen af moderne stof. Det er imidlertid ikke her nok, at eleven faar at vide, hvad enhver personligt kan faa et stærkt indtryk af ved at overvære et møde og bagefter læse referaterne af det, at referaterne ikke alene er, for at tale matematisk, en funktion af det der skete, men ogsaa af referentens viden og interesser. En forsker, der vil benytte saadanne forskellige referater, vil nemlig af de samme grunde ikke kunne undgaa at faa sit syn paa referaterne præget af egne sympatier og forhaabninger. Han vil her mangle det korrektiv, man har ved det middelalderlige stof, at historiens gang har afgjort, hvad der var væsentligt, og hvad der var uden nævneværdig betydning. Ved at følge det middelalderlige diplomatis metoder, der omfattede direkte forfalskning, kan man yderligere let faa evnen til at opfatte, hvad de nuancer, man træffer i moderne statsmænds aktstykker, er udtryk for, skærpet.

Et andet omraade, laboratorieundervisning i særlig grad maa tage sig af, er det økonomiske. Eleverne bør oplæres i, hvad der i statistisk materiale er væsentligt, hvad ikke, lære at se bort fra utilladelige decimaler og cifre i procentberegning, lære at der under de prissvingninger, som skyldes forholdet mellem tilbud og efterspørgsel, og som særligt fremgaar af det statistiske materiale, gaar langt dybere prisbestemmende rytmer, idet en periodes gennemsnitlige pris paa raavarer og arbejds løn altid vil bundfælde sig i ejen-

domsværdierne, der kun kan ændres gennem kapitalnedskrivning, direkte eller indirekte gennem valutadepreciering. Spørgsmaal, jeg ikke her kan komme nærmere ind paa, men dog her maa nævne, fordi de vil faa en stigende betydning for forskningen. Overgangen fra naturaløkonomi til pengeøkonomi har naturligt medført, at den flydende kapital ikke længere kan maales i vareenheden guld, men nødvendigvis maa maales som en funktion af det paa-gældende lands levestof og samlede værdiansættelse, en opgave man kun lige er begyndt at ane, hvordan den bedst skal gribes an og løses.

VIII.

Laboratoriearbejdets nærmere organisation afhænger baade af de midler, der staar til raadighed, og af antallet af de elever, der ønsker at deltage i dette arbejde. At der her kan komme misforhold til stede er klart — det gælder for alt arbejde af den art. Før man i praxis har gennemarbejdet de muligheder, der foreligger indenfor de nuværende rammer, kan man imidlertid ikke med udbytte drøfte betimeligheden af en ændring af disse. Skønnes det nødvendigt, maa man gennem selve laboratoriearbejdet kunne paa-vise saa gode resultater opnaaet, at man derigennem kan overbevise de bevilgende myndigheder om det rigtige i at udvide rammerne for dette arbejde.

Maalet for dette er, som for alt laboratoriearbejde, dobbeltsidet: dels at dygtiggøre hver enkelt elev til paa bedst mulig maade at udfylde den plads, vedkommende senere skal indtage i samfundet, dels at tilrettelægge øvelser og det videregaaende arbejde saaledes, at offentliggørelse af kilder og resultater kan ske med størst mulig effektivitet af de midler, som dertil anvendes. At der i øjeblikket sker store spild ved for ringe enhed og metode i dette arbejde, kan næppe med vægt bestrides. Det er ikke noget for historieforskningen særlig karakteristisk, det gælder ogsaa tekniken, hvor man dog i øjeblikket er det skridt videre, at man gennem et maalbevidst standardiseringsarbejde søger at begrænse den art spild mest muligt.

IX.

Det største maal for laboratorieundervisning i historie i de kommende aar ligger dog, saavidt jeg kan se, paa et andet felt. Gennem en rigtigt ledet laboratorieundervisning kan man hurtigere end paa nogen anden maade faa undervisningen drejet om fra de nuværende idealer til andre, der er mere i kontakt med de krav, den kommende tid uvægerligt vil stille. Kravene om videre udsyn.

I besvarelsen af den skriftlige opgave og i de afholdte forelæsninger har jeg, i det omfang tiden tillod det, søgt at inddrage internationalt stof, ikke blot fordi det er af værdi at kaste blikket udenfor de vinduer og mure, man til daglig er omgivet af, men ogsaa for derigennem at vise, at der udefra kan hentes stof til belysning af Danmarks historie i et omfang, man for tiden ikke synes helt at have øjnene aabne for.

Den sætning, som herhjemme er udtalt om vor malerkunst, at »al national kunst er daarlig, men al god kunst national«, gælder ikke mindre for historieskrivningens kunst. I udstrækning og folketal kan Danmark kun kaldes et lille land. Stort kan det kun blive i den grad, det evner at modtage og omsætte, hvad der sker ude omkring i verden.

Over mit hovede ser De et billede af den vigtigste begivenhed i dette universitets historie, dets indvielse i 1479. Romerkirken herskede da endnu ubestridt over sindene i det meste af Europa. Istedetfor fortsat at lade landets præster opdrage i den sande tro ved domskolerne, tillod paven, at de fik lov til at prøve deres egen tankes kræfter, fordi han med al den menneskekundskab, kirken gennem aarhundrederne havde samlet sammen, vidste, at uden et vist rummeligt maal af frihed fik man ikke de bedste kræfter taget i brug, ikke det ypperste ydet.

Ved den lejlighed skabtes en esse, der gennem tiderne stadig har forstaaet at holde aanden her i landet levende, hvor vekslede end ilden har været under essen. Snart var universitetet i forfald, snart paa højde med de førende i verden, som i 1600-aarene, hvor det var med til at grundlægge vor tids lægevidenskab, og i vor tid, hvor det navnlig er dets bidrag til atomfysiken, der har givet det internationalt ry.

Det har været med i den store bevægelse, som fra renaissance-tiden førte Europas folk bort fra kirkens autoritet og over i troen paa naturlovene, hvis erkendelse gav menneskene et herredømme over naturkræfterne som aldrig før. Det har ikke været let. Vanskelighederne kan spores helt ned i vor tids skoleundervisning med dens delte afslutning i to forskellige retninger, hvoraf den ene bunder i fortiden, og hvad enten den kaldes gammelsproglig eller nysproglig er stærkt nationalt præget, mens den anden, den matematisk-naturvidenskabelige i sit anlæg er mere universel, end selv Romerkirken var det paa højden af sin magt.

Billederne her i salen var planlagt udført til universitetets 400-aars fest. Døden hindrede min farfar i at udføre mere end midterbilledet, som overfor kongen og bispemanden viser de kofteklædte udlændinge, ved hvem ilden tændtes. De andre billeder viser andre begivenheder, som dengang ansaas for de vigtigste i universitetets liv. Den polytekniske læreanstalts 100-aars fest i 1929 viste imid-

lertid, hvad man i 1870erne ikke kunde se, at blandt disse skulde et billede, der knyttede sig til denne datters fødsel i 1829 have indtaget en plads sideordnet billedet af reformationen. Ti fra hende bredte den aand, som allerede fandtes indenfor lægevidenskaben og de biologiske fag, sig sejrrikt over landet.

At man i tiden forud, helt op til vore dage, ved universitetet holdt kurs efter det nationale ideal, for ikke at bruge det styggere ord afguderi, kan sammenlignes med en kystsejlad. Der maa man holde kurs efter de fyr, der staar ved kysten. Men det kan man ikke blive ved med, ti det vilde føre til, at man løb paa grund. Fyr maa slippes, og ny fyr søges, naar man kommer det, man sejlede efter, for nær.

Det, vor tids matematisk-naturvidenskabelige dannelse skaffede folket, er blevet hvermands eje. Derfor maa ogsaa nu dens forudsætninger blive det, herunder først og fremmest dens universelle karakter. Det har de mænd, der lod den bygning opføre, vi her er i, uden at tænke derpaa, uden at ane den udvikling der vilde komme, paa en maade foregrebet, da de over indgangsporten ikke skrev »pro patria« eller andre ord, der var rettet mod de fyr, man sejlede efter i det daglige arbejde, men ord, der usvækket staar som symbol paa, hvad der skal forstaas ved fri forskning, ørnen, der skuer mod det himmelske lys, »cœlestem adspicit lucem«.